

Олександр СРОХ, магістрант 2 року навчання
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олена ПОГРЕБНЯК, канд. філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-7509-1352
e-mail: o.pohrebniak@knu.ua
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВАРІАТИВНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДАХ "ЗАПОВІТУ" Т. ШЕВЧЕНКА БІЛОРУСЬКОЮ МОВОЮ

Вступ. Знайомство білоруських читачів із творчістю Тараса Шевченка розпочалося з перекладів польською мовою, а вже на початку ХХ століття з'явилися перші білоруські переклади його творів. Переклади Шевченка відіграли важливу роль у розвитку національної самосвідомості білорусів та збагаченні білоруської мови. Стаття присвячена аналізу перекладів одного з найвідоміших віршів Шевченка – "Заповіт" білоруськими поетами, серед яких Янка Купала, Змітрок Бядуля, Ригор Бородулін, Максим Танк та інші.

Методи. У межах дослідження застосовано порівняльно-аналітичний метод, що дозволив систематично зіставити оригінальний текст із перекладами. Крім того, використовувався метод семантичного аналізу для виявлення змістових трансформацій та стилістичного аналізу для оцінки збереження авторської інтонації, ритміки і римування.

Результати. Аналіз білоруських перекладів "Заповіту" Тараса Шевченка дозволив виявити основні стратегії перекладацького відтворення: збереження ритмомелодики з використанням лексичних, смислових та синтаксичних трансформацій. Переклад Янки Купали вирізняється помірною стилістичною адаптацією при збереженні ключових образів. Змітрок Бядуля вдається до більш вільного переосмислення, що супроводжується змінами римування та опущенням окремих елементів змісту. Тексти Р. Бородуліна та М. Танка демонструють інтерпретативний підхід із введенням нових образів та авторських інтонацій. У перекладах М. Кравцова,

В. Жуковича і В. Стралка простежується тенденція до збереження змістової структури з окремими семантичними варіаціями. Загалом переклади відображають широку палітру підходів: від близької до тексту передачі до інтерпретаційного переосмислення.

Висновки. *Переклади Тараса Шевченка білоруською мовою відзначаються значною варіативністю, що зумовлено як мовними, так і культурними аспектами. Порівняння різних версій перекладу поезії "Заповіт" показало важливість збереження поетичного духу оригіналу при врахуванні лексичних і стилістичних особливостей мови перекладу. Переклад Янки Купали вважається одним із найточніших, зі збереженою у ньому емоційною силою поезії Шевченка, тоді як інші варіанти, зокрема переклад Змітрока Бядулі, мають деякі спрощення та зміни в римуванні.*

Ключові слова: *Тарас Шевченко, "Заповіт", переклад, білоруська література, перекладацькі трансформації.*

Вступ

Знайомство білоруських читачів із творчістю Шевченка почалося з перекладів польською мовою. У 1863 році "Кобзар" в перекладі польською мовою видає польсько-білоруський поет В. Сирокомля (1823–1862), який мав високий авторитет у середовищі білоруської інтелігенції XIX століття. До цього видання увійшло 13 із 17-ти поезій Т. Шевченка, уміщених до відомого петербурзького "Кобзаря" 1860 року. Переклад адресувався не лише польському читачеві, але, звісно, і білорусам як носіям польськомовної культурної традиції, тим паче що підготовка до друку перекладів відбувалася якраз напередодні антицарського повстання 1863 року під проводом білоруського героя, автора першої білоруськомовної нелегальної газети "Мужицька правда" Кастуся Калиновського. Тож поява польськомовного "Кобзаря" на білоруських теренах мала і символічне значення як прояв національного самовираження та культурного відродження українського народу, такого близького білорусам історично, географічно та ментально. Білоруські ж переклади почали з'являтися дещо пізніше, лише на початку XX століття. На початковому етапі білоруського національного відродження переклади творів Шевченка виконували важливу роль: їх зміст сприяв пробудженню національної самосвідомості

білорусів, а форма художнього перекладу – розвитку мови, її збагаченню та виробленню мовної норми.

Мета роботи – дослідження особливостей авторських стратегій художнього перекладу творів Т. Шевченка як етапних змін в осмисленні творчості українського поета у білоруському контексті, аналіз перекладацьких трансформацій при перекладі тексту "Заповіту" Т. Шевченка білоруською мовою різних років. Термін "перекладацька трансформація" вживається у перекладознавстві на позначення різноманітних якісних перетворень, які здійснюються при переході від оригінального тексту до перекладного (Литвин, 2014, с. 25) задля досягнення перекладацької еквівалентності ("адекватності") і подолання розбіжностей у формальних та семантичних системах двох мов (за В. Коптіловим).

Об'єктом дослідження обрано вірш "Заповіт", який є одним із найбільш перекладених у творчості Кобзаря. Цей поетичний твір було перекладено білоруською мовою щонайменше дев'ять разів: Макаром Кравцовим та Янкою Купалою у 1920–1930 рр., Змітроком Бядулею та Максимом Танком у 1940–1950-х рр., Ригором Бородуліним, Василем Жуковичем, В'ячеславом Рагойшею, Євгеном Міклашевським та Валерієм Стралком на початку ХХІ ст. Кожний переклад є унікальним, відображає поетичну майстерність перекладача та має свої особливості.

Методи дослідження

У процесі аналізу білоруських перекладів поезії Тараса Шевченка "Заповіт" було застосовано низку продуктивних у науковому плані методів, які дозволили здійснити комплексне дослідження перекладацьких трансформацій. Основним виступив порівняльно-аналітичний метод, який полягав у систематичному зіставленні оригінального тексту з перекладеним, що дало змогу виявити розбіжності на рівні лексики, синтаксису та стилістики. Метод семантичного аналізу використовувався для виявлення змістових зсувів, встановлення відповідності синонімів та вивчення контекстуальних змін. Стилістичний аналіз дозволив оцінити ступінь збереження авторської інтонації, ритміки та римування, а також визначити емоційне навантаження перекладу порівняно з оригіналом.

Результати

Одним із перших перекладачів Т. Шевченка білоруською мовою був Янка Купала (1882–1942). На початку ХХ ст. Я. Купала переклав всього три вірші Т. Шевченка: "Пажоўкнуў ліст... Прыгаслі вочы", "Думка" ("Нашто чорныя мне бровы"), "За думаю дума роєм вылятае". Перший був опублікований у часописі "Полымя" в 1930 році, був уміщений до усіх наступних видань, став друкуватися в післявоєнних збірках творів Янки Купали. Два останні згадані переклади вперше були опубліковані в першій поетичній збірці Купали "Жалейка" у 1908 році. Згодом Купала переклав "Заповіт" і низку інших Шевченкових поезій: "На вічну пам'ять Котляревському", "Вітер з гаєм розмовляє", "Думка" ("Тече вода в синє море"), "Перебендя", "До Основ'яненка", "Гоголю", балади "Причинна", "Тополя", поеми "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Гайдамаки", "Сон", "Кавказ", деякі інші твори. У 1909 р., до 95-річчя з дня народження українського Кобзаря, газета "Наша Ніва" опублікувала кілька цікавих матеріалів: інформацію про життєвий і творчий шлях письменника, а також вірш Я. Купали "Памяці Шаўчэнкі". У 1910 році в цій же газеті було надруковано уривок із поеми "І мёртвым, і живым, і ненароджаным землякам маім на Украіне і не на Украіне маё сяброўскае пасланне" в перекладі А. Гурло. У 1911 році у Вільно у видавництві "Палачанін" в перекладі Ф. Чарнишевича під редакцією Я. Купали виходить поема "Кацярына", а перекладений Ф. Чарнишевичем вірш "Тече вода в синє море" ("Цячэ вада ў сіняе мора") був надрукований у газеті "Наша Ніва" роком раніше. До 50-річчя з дня смерті українського письменника на сторінках цієї газети у 1911 р. з'явилося два оглядових нариси "Памяці Тараса Шаўчэнкі" О. Бульби і "Тарас Шаўчэнка і беларусы" Р. Зямкевича. У 1914 р. на річницю Козбаря було опубліковано значно більше матеріалів, зокрема розгорнута стаття Л. Гмирака. Того ж року в дитячому часописі "Лучынка" публікується вірш "Мінаюць дні, мінаюць ночы" в перекладі А. Павловича та стаття А. Уласова про життя і творчість Т. Шевченка. До цього ж часу належать шевченкознавчі розвідки М. Богдановича "Краса і сила. Спроба дослідження

вірша Т. Г. Шевченка" та "Пам'яті Т. Г. Шевченка" (в українському перекладі Р. Лубківського опубліковано в 2002 р.).

У 1918 році вийшов друком переклад поеми "Кавказ" в інтерпретації А. Гаруна, вірші "Заповіт", "Розрита могила", "Мені однаково..." у перекладі М. Кравцова, які були вміщені в газеті "Вольная Беларусь". А до 125-річного ювілею від дня народження українського класика, у 1939 р., було видано повний текст "Кобзаря" у перекладі білоруською мовою. До колективу перекладачів увійшли, крім редакторів Янки Купали та Якуба Коласа, З. Бядуля, К. Кропива, А. Кулешов, П. Глебка, П. Бровка і М. Климкович (Погребняк, 2023, с. 166–167).

Протягом II половини XX ст. твори Т. Шевченка виходили друком у перекладах таких майстрів пера, як Аркадій Кулешов, Петрусь Бровка, Максим Танк, Ніл Гілевич, Ригор Бородулін, Василь Зуйонок та багатьох інших. У цей же час з'являються наукові публікації літературознавчого та перекладознавчого характеру, присвячені вивченню різноманітних аспектів творчості Т. Шевченка та її рецепції у білоруському контексті: П. Охріменка "Літопис братерства" (1973), М. Ларченка "Яднання братніх літаратур" (1974), колективна монографія "Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура" (1964), дослідження Е. Мартинової "Білорусько-український поетичний взаємопереклад" (1973), праця Т. Кобржицької і В. Рагойші "Карані дружбы. Беларуская-ўкраінскія літаратурныя сувязі ў пачатку 20 ст." (1976), в якій характеризуються білоруські переклади поезії Т. Шевченка та його вплив на усю білоруську літературу початку XX ст.; студії М. Кенько "Твори Тараса Шевченка у перекладах Аркадія Кулешова" (1976) та В. Рагойші "Тарас Шевченко у відтворенні Якуба Коласа" (1982).

Нове століття збагатило білоруське шевченкознавство монографіями "Скрыжаванні шляхоў Адраджэння: Беларуская-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі 20–30-х гадоў XX стагоддзя" К. Хромченка (2009) і "Духоўныя спектры агню: Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура пачатку XX стагоддзя" Ж. Шаладонової (2009), ґрунтовним дослідженням у 3-х частинах "Українська література і українська-білоруська літаратурна узаемасувязі" за редакцією Т. Кобржицької (2012) та В. Рагойші (2015, 2016),

працею "Тарас Шаўчэнка: нацыянальная характаралогія, запарожскае казацтва і творчы метады пісьменніка" В. Рагойшы (2014) та низкою шевченкознавчих статей білоруських учених у наукових збірниках України та Білорусі. Триває і перекладацька рецепція, пошук нових образно-виражальних засобів передачі Шевченкової поетики засобами білоруської мови. Виходять друком нові переклади, зокрема переклади "Заповіту", кожен із яких упродовж столітньої традиції є унікальною демонстрацією етапів розвитку білоруської поетичної мови, підходів до художнього перекладу та особливостей ідіостилу білоруських майстрів слова.

Аналізуючи перекладацькі трансформації в авторських перекладах Шевченкового "Заповіту", слід звернути особливу увагу на лексичні заміни як один із найчастотніших прийомів, що використовувався, зокрема, Янкою Купалою. Серед них виділяємо антонімічну заміну як комплексну лексико-граматичну заміну, сутність якої полягає у трансформації стверджувальної конструкції в негативну (або навпаки) і супроводжується заміною одного зі слів ВМ антонімом у МП (Мамрак, 2019, с. 110), розуміючи ВМ як вихідну мову, а МП як мову перекладу. Задля уникнення неточностей вживатимемо надалі терміни "синонімічна заміна" та "антонімічна заміна" для позначення відповідно позитивної та негативної конструкції (за А. Мамрак).

Розглянемо переклад Макара Кравцова (1891–1939), білоруського поета, публіциста, який датований 1918 роком. У першій строфі: "Як памру, дык пахавайце / Мяне на магілі, / Сярод стэпу шырокага / На Ўкраіне мілай" – жодних трансформацій не спостерігаємо. У другій строфі: "Каб шырокія палеткі, / І Дняпро, і кручы / Было б відна, – было чуці, / Як раве равучы!" (*підкреслення у тексті наші: О. Єрох, О. Погребняк*) – зауважуємо лише синонімічну заміну "лани" на "палеткі", що має значення "городи". У третій строфі: "Як пацягне з Украіны / Ды ў сіняе мора / Кроў варожу, – вось тады я / І палеткі й горы" – наявна лише синонімічна заміна "понесе" на "пацягне". У наступному чотиривірші: "Усё пакіну й панясуся / Да самога Бога / Маліціся... А да тога / Я ні знаю Бога" – зауважуємо лише синонімічну заміну "понесе" на "панясуся". Після цього в

наступних рядках: "Пахавайце ды ўставайце, / Кайданы парвеце, / І варожай злой крывёю / Волю акрапеце!" – жодних трансформацій не фіксуємо. Також в останньому чотиривірші: "І мяне ў сям'і вялікай, / У сям'і вольнай, новай, / Не забудзьце памянучі / Ні злым, ціхім словам" – жодних змін не виявляємо. Коментуючи переклад, зазначаємо, що в перекладі М. Кравцова серед трансформацій наявні лише синонімічні заміни (Має брати..., 2008, с. 67).

Переклад Я. Купали датований 1934 роком. Уперше був надрукований в газеті "*Літаратура і мастацтва*" від 16 березня цього року, згодом включений до 5-го тому повного зібрання творчості білоруського поета у 9-ти томах, що вийшов друком 1997 року. Утім, цей переклад не увійшов до "Кабзара" 1939 року – першого видання "Кобзаря" білоруською мовою у БРСР, натомість до нього увійшов переклад З. Бядулі. Вже у першій строфі перекладу Я. Купали: "Як памру я, пахавайце / На Ўкраіне мілай, / Сярод стэпу на кургане, / Дзе продкаў магіла..." – очевидною перекладацькою трансформацією є заміна слів "мілай" та "магіла", що не спричинили семантичної зміни, проте було введено нову семантику: "дзе продкаў магіла", що означає "де могила предків"; також перекладачем допущено прийом додавання, яке не вплинуло на загальну семантику. У другій строфі: "Каб нязмеранае поле, / Дняпро і абрывы / Было відна, было чутна, / Як раве бурлівы!" – особливостями перекладного тексту є семантична заміна "лани широкополі" на "нязмеранае поле", синонімічна заміна "кручі" на "абрывы", що, очевидно, вимагало від перекладача збереження ритми, тому Я. Купала вдався до синонімічної заміни: лексему "ревучий" замінено на "бурлівы". У третій строфі: "Як пагоніць з України / У сіняе мора / Кроў варожду... Во тады я / І нівы, і горы..." – перекладач зберігає семантику повністю, щоправда лексему "понесе" було замінено на синонім "пагоніць", "лани" – на синонім "нівы". У четвертій строфі: "Ўсё пакіну й да самога / Бога палунаю / Малісіся... А да тых пор / Бога я не знаю!" – зауважуємо лише синтаксичні заміни всередині рядків, це стосується слів "Бога", що у Шевченка утворюють риму, у перекладі ж виконують роль анафори, до того ж слова "палунаю" та "знаю" утворюють риму.

У п'ятій строфі: "Пахавайце ды ўставайце, / Кайданы парвіце / І варожай злой крывёю / Волю акрапіце!" – перекладач не здійснив жодних трансформацій. В останній, шостій строфі: "І мяне ў сям'і вялікай, / Ў сям'і вольнай, новай / Не забудзьце памянуці / Добрым ціхім словам" – єдиною трансформацією є синонімічний переклад "добрым" на заміну оригінального "незлим" (Купала, 1998, с. 183).

Таким чином, у одному з ранніх перекладів "Заповіту" Янкою Купалою, визнаним класиком білоруської літератури ХХ століття, було використано такі перекладацькі трансформації як семантична заміна та синонімічна заміна. Цей переклад відзначається дбайливим ставленням до оригінального тексту, мінімальним використанням прийомів трансформації на лексичному рівні, що зумовлено як відповідною авторською стратегією, так і можливостями близькоспоріднених мов, арсеналом їх лексичних та граматичних структур.

У перекладі Змітрока Бядулі (1886–1941), білоруського письменника, поета і перекладача єврейського походження, кількість перекладацьких трансформацій є дещо більшою. Саме цей переклад увійшов до згадуваної вище першої збірки "Кабзар" 1939 року. Відтак, у першій строфі: "Як памру, дык пахавайце / Мяне на кургане, / Сярод стэпу шырокага / На Ўкраїне слаўнай..." – була допущена синонімічна заміна "кургане" замість оригінального "могилі", також було замінене "Вкраїні милій" на "Ўкраїне слаўнай", що спричинило втрату рими, створивши неправильну схему А-Б-В-Г. У другій строфі: "Каб бяскрайнія разлогі, / І Дняпро, і кручы, / Было відна, было чутна, / Як грыміць грымучы" – було трансформовано "лани ширококоролі" на "бяскрайнія разлогі", що є синонімічною заміною та замінено "грыміць грымучы" як відповідник до "реве ревучий". У другій строфі: "Як ён змые з України / У сіняе мора / Кроў ворагаў ... Вось тады я / І поле і горы..." – було здійснено синонімічну заміну "понесе з України" на "змые з України", що додатково посилює перцепцію, конкретизувавши першопочаткове "понесе"; також "поле" є синонімічною заміною "лани" в оригіналі. Стосовно четвертої строфи: "Ўсё пакіну, паляту я / Да самога бога / Памаліцца... Да таго-ж я – /

Не ведаю бога..." – зауважуємо, що перекладач, намагаючись досягти повного римування в чотиривірші, чого немає в автора (авторська схема А-Б-В-Б), утворює схему А-Б-А-Б, очевидно спростивши синтаксис та використовуючи повтори: "паляту я; таго-ж я", "самого бога; ведаю бога". У п'ятій строфі: "Пахавайце, ды ўставайце, / Ланцугі парвіце, / І варожай злой крывёю / Волю акрапіце" – З. Бядуля не вдається до особливих перекладацьких трансформацій, проте застосовує синонімічну заміну: замість "кайдани" вводить у текст "ланцугі", що доповнює текст, надає йому іншого семантичного відтінку. У шостій строфі: "І мяне ў сям'і новай / Памянуць вы не забудзьце / Нязлым ціхім словам" – основною вадою перекладу є опущення авторських епітетів "...у сім'і великій, / в сім'і вольній, новій"; таким чином було втрачено авторське виразне нюансування метафоричного образу сім'ї як згуртованої визволеної нації, що, вочевидь, мало для Шевченка особливе значення (Шаўчэнка, 1939, с. 130).

Зауважимо, у перекладі "Заповіту" Змітрока Бядулі здійснено певну кількість трансформацій на лексичному рівні, серед іншого перекладач вдався до змін римування, спрощуючи текст, що прямо вплинуло на його семантику та поетику. У порівнянні з перекладом Янки Купали, виконаним приблизно у той же період, варіант З. Бядулі є менш вдалим і програє у художньо-стильовому плані.

У наступному перекладі, датованому 1980 роком, авторства Максима Танка (1912–1995), білоруського поета та перекладача, зауважуємо низку принципово нових підходів. У першій строфі: "Як умру, то пахавайце / Мяне на магіле / Сярод шырокага стэпу / На Ўкраіне мілай" – простежується граматична трансформація: зміна торкнулася синтаксису. У наступних рядках: "Каб прасторы і абрывы, / Каб Дняпро сівога / Можна бачыць было, чуць як / Пеніцца ў парогах!" – фіксуємо семантичні перетворення, відсутність оригінального "лани широкополі" та додавання фрагменту "Дняпро сівога", чого в авторському тексті немає. Також два останні рядки перекладу менше відповідають оригіналу, оскільки втрачено авторський звуковий асонанс ("Було видно, було чути, як реве ревучий").

Окрім того, перекладач допускає семантичну заміну "Як реве ревучий" – на "Пеніцца ў парогах". У третьому чотиривірші: "Як пагоніць з України / У сіняе мора / Кроў варожую – тады я / У жалі і горы..." – звертаємо увагу на зміну "понесе" на "пагоніць" та додавання "У жалі", що не відповідає змісту оригінального тексту. У наступній строфі: "Усё пакіну, падымуся / Да Бога самога / Памаліцца. Да таго – я / Не ведаю Бога!" – зазначаємо синонімічну заміну "полину" на "падымуся". У п'ятій строфі: "Пахавайце і ўставайце, / Кайданы парвіце / Злой варожую крывёю / Волю акрапіце!" – немає жодних трансформацій. В останньому чотиривірші: "І мяне ў сям'і вялікай, / Ў сям'і новай, вольнай, / Не забудзьце тады словам / Ціхім, добрым ўспомніць" – зауважуємо додавання "тады" та синонімічну заміну "пом'янути" на "ўспомніць", яка, разом з перестановкою, змінює відтінок римування та темпу (Має брати..., 2008, с. 70).

Резюмуючи переклад Максима Танка, зазначаємо, що перекладач активно вдавався до синтаксичних і семантичних трансформацій, зокрема спостерігаємо заміни ключових образів, додавання нових елементів (як-от "Дняпро сівога" чи "ў жалі") та переосмислення окремих рядків, що змінило ритм і звукопис оригіналу. Деякі рядки віддаляються від авторського задуму, наприклад у частині передачі емоційної напруги, що дещо спотворює його сприйняття. Оцінюючи переклад, відзначаємо його образність і поетичність, проте вважаємо, що він менш точно відтворює шевченківський текст, аніж переклади Я. Купали чи З. Бядулі.

Білоруський перекладач українського походження Валерій Стралко (1939–2019) також створив свою версію "Заповіту" Т. Шевченка (2003). Перекладацькі перетворення зауважуємо вже в першій строфі: "Як памру, то пахавайце / На Ўкраіне мілай, / Сярод стэпу на кургане / Будзе хай магіла" – наявні семантичні контекстуальні заміни "На Ўкраіне мілай, / Сярод стэпу на кургане / Будзе хай магіла". У наступних рядках: "Каб палёў абсяг шырокі, / І Дняпро, і кручы / Было бачна, было чутна, / Як раве равучы" – "абсяг" і "бачна" є синонімічними замінами. У третьому чотиривірші: "Як з Украйны панясе ён /

У сіняе мора / Кроў варожую... тады я / І палі, і горы..." – трансформацій не фіксуємо. У наступних рядках: "Кіну ўсё і ў неба рыну, / Да самога Бога, / Каб маліцца... а датуль я / Не ведаю Бога..." – лексема "рыну" є синонімічною заміною, а "каб" є додаванням з метою розширення контексту. У наступних двох чотиривіршах: "Пахавайце ды ўставайце – / Кайданы парвіце / І варожай злой крывёю / Волю акрапіце / І мяне ў сям'і вялікай, / Сям'і вольнай, новай, / Не забудзьце, памяніце / Нямым ціхім словам" – перекладацькі трансформації відсутні (Має брати..., 2008, с. 74).

Слід зазначити, що В. Стралко обережно працював із текстом, вдаючись переважно до синонімічних заміни і незначних додавань, які не спотворюють сенсу оригіналу. Найпомітніші трансформації спостерігаємо у першій та другій строфах, де замінюються окремі слова з метою збереження римування та ритму, водночас у третьому і завершальних чотиривіршах переклад максимально наближений до оригіналу. Оцінюючи переклад, вважаємо його досить стриманим, з прагненням до точності, максимального збереження художньої форми і поетичного змісту Шевченкового твору.

У 2006 році вийшов у світ черговий переклад "Заповіту" від білоруського письменника, журналіста та перекладача Василя Жуковича (нар. 1939 р.). Уже в перших рядках: "Як памру я, пахавайце / Не ў зямлі панылай – / У шырокім родным стэпе, / На Ўкраіне мілай" – спостерігається використання прийому трансформації, другий і третій рядок є семантичною заміною, що призвела до викривлення змісту. У наступних рядках: "Каб раздольныя разлогі, / І Дняпро, і кручы / Былі побач, было чутна / Як раве равучы" – авторські "лани широкополі" відсутні; "Былі побач" – є семантичною заміною до "Було видно, було чутно". У наступному рядку: "Панясе ён з Украіны / У сіняе мора / Кроў варожую... – тады я / І даліны й горы..." – "даліны" синонімічно замінують "лани". Далі, у рядках: "Усё пакіну і памкнуся / Да самога Бога, Каб маліцца... а да тога / Я не знаю Бога" – "памкнуся" є синонімічною заміною до "полинуги". У строфі "Пахавайце ды ўставайце, / Кайданы парвіце / І варожай злой кроўю / Волю акрапіце" трансформацій не зауважуємо.

В останніх рядках: "І мяне ў сям'і вялікай / Сям'і вольнай, новай / Памянуць Вы не забудзьце / Нязлым ціхім словам" – трансформацій також не зауважуємо (Має браты..., 2008, с. 72).

Переклад В. Жуковича було здійснено за допомогою відносно малої кількості синонімічних та семантичних змін, проте в окремих випадках вони призвели до втрати змісту.

Окремої уваги заслуговує переклад Ригора Бородуліна (1935–2014), одного з видатних білоруських поетів II половини XX століття, останнього літератора, нагородженого званням "Народний поет Білорусі". Цей переклад, датований 2008 роком, представляє сучасний досвід українсько-білоруської перекладацької взаємодії, що також був оприлюднений у найповнішій збірці поезій Тараса Шевченка білоруською мовою "І мёртвым, і живым, і ненароджаным...", виданій до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка (Має браты..., 2008, с. 71). Під обкладинкою цієї книги зібрана практично вся поетична спадщина Кобзаря у перекладах білоруських поетів (Янки Купали, Якуба Коласа, З. Бядулі, К. Кропиви, П. Бровки, П. Глебкі, М. Клімковича, А. Кулешова, Р. Бородуліна, В. Зуйонка, Н. Гілевича). Унікальне в історії білоруського шевченкознавства XXI століття видання побачило світ завдяки невтомній праці Т. Кобржицької та В. Рагойші. Окрім перекладів художніх творів, у книзі міститься ґрунтовна фахова передмова і наукові коментарі до текстів українського класика, що дозволяють білоруському читачеві отримати широку панорамну картину життя і творчості Т. Шевченка, його особистих зв'язків із Білоруссю та білоруськими літераторами, історії українсько-білоруського міжлітературного діалогу XIX століття і нових часів (Кобржицька, Рагойша, 2014).

У першій строфі перекладу Р. Бородуліна: "Як памру, дык пахавайце, / Дзе курған палынны, / Сярод стэпу шырокага / Мілай Украіны" – з'ясовуємо, що перекладачем було здійснено одночасно додавання і синонімічну заміну. "Мене на могилі" на "Дзе курган палынны": курган є синонімом до могили, одночасно епітет "палынны" має у своїй семантиці експресивно негативний відтінок, символізуючи смуток, смерть тощо. Також зафіксовано синтаксичну інверсію "На Вкраїні милій" в оригіналі

та "Мілай України" у перекладі. У другій строфі: "Каб шыракапола долы, / І Дняпро, і кручы / Мне відаць былі, каб чуў я, / Як раве равучы" – зауважуємо прийом авторської синонімічної зміни, а саме – було додано "долы", що означає могилу, проте було використано у значенні "лан". У наступній, третій строфі: "Як пагоніць з України / У сіняе мора / Кроў варожую... тады я / І долы і горы..." – було здійснено синонімічну заміну "пагоніць" замість "понесе" та було знову замінено "долы" у значенні могили. Далі, у четвертій строфі: "Ўсё пакіну і падамся / Да самога Бога, / Памаліцца... А да тога – / Я не знаю Бога" – було помічено лише синонімічну заміну "падамся" замість "полину", в іншому – переклад не зазнав змін. У наступній, п'ятій строфі: "Пахавайце ды ўставайце, / Кайданы парвіце / І варожай злой крывёю / Волю акрапіце" – трансформацій не зафіксовано. В останній строфі: "І мяне ў сям'і вялікай, / Ў сям'і вольнай, новай, / Не забудзьце – памяніце / Нязлым ціхім словам" – фіксуємо лише морфологічну зміну, а саме трансформацію "Не забудьте пом'янути" на "Не забудзьце – памяніце", було змінено інфінітивну форму дієслова на наказовий спосіб II особи множини, в іншому – без трансформацій (Класіка і сучаснасць..., 2014, с. 247).

Отже, переклад Р. Бородуліна має свої специфічні особливості. Було додано нового сенсу, що лише доповнює текст оригіналу, було вдало збережено авторське римування, утім, перекладачеві не вдалось уникнути лексичних трансформацій. Хоча загальна смислова канва оригіналу збережена, спрощення окремих фрагментів та зміна стилістичного забарвлення окремих рядків знижують емоційно-художню силу тексту.

Висновки

У результаті аналізу перекладів "Заповіту" Тараса Шевченка білоруською мовою, здійснених Янкою Купалою, Змітроком Бядулею, Ригором Бородуліним, Макаром Кравцовим, Максимом Танком, Василем Жуковичем та Валерієм Стралком, з'ясовано, що переважна більшість перекладачів вдавалися до синонімічних, семантичних і синтаксичних трансформацій із метою адаптації тексту до білоруської поетичної традиції,

збереження ритму й рими. Резюмуючи особливості художніх перекладів "Заповіту" Т. Шевченка білоруською мовою, виконаних у II половині XX ст. – на початку XXI ст., фіксуємо характерні риси перекладацьких трансформацій, а саме: синонімічні, синтаксичні та семантичні заміни (заміна та додавання контекстуальних елементів).

Найбільш точними у відтворенні смислової канви оригіналу є переклади Я. Купали, М. Кравцова та В. Стралка, тоді як у версіях З. Бядулі, М. Танка та Р. Бородуліна виявлено більше художніх інтерпретацій, що подекуди змінюють емоційне й стилістичне звучання тексту. Загалом кожен із перекладів демонструє не лише мовну, а й культурну інтерпретацію шевченківського твору в контексті білоруської літературної традиції та історії українсько-білоруського художнього перекладу. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про адекватність усіх проаналізованих перекладів, що мають свої специфічні риси, які варті уваги не тільки читачів, а й дослідників.

Внесок авторів: Олена Погребняк – концептуалізація, методологія; Олександр Єрох – написання (оригінальна чернетка); Олена, Погребняк – написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

Кабржыцкая, Т. В., Рагойша, У. В. (2015). *Класіка і сучаснасць. Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі: вуч. дапам. для студ. выш. навуч. устаноў: у 3 ч. Ч. 2. XIX – пачатак XX ст.* БДУ.

Купала, Я. (1998). *Поўны збор твораў: у 9 т. Т. 5: Вершы, пераклады 1930–1942.* Мастоцкая літаратура.

Литвин, І. М. (2018). *Перекладознавство: [4-те вид., доп.]*. Видавець Ю. А. Чабаненко.

Мае браты, мае суседзі: творы пісьменнікаў блізкага замежжя (2008) / уклад., уступ. арт. Т. Кабржыцкай, В. Рагойшы. Мастоцкая літаратура.

Мамрак, А. В. (2019). *Вступ до теорії перекладу*. Центр навчальної літератури.

Погребняк, О. (2023). *Новітня білоруська література у взаєминах з українською літературою: навчальний посібник*. Бланк-Прес.

Шаўчэнка, Т. (2014). *І мёртвым, і жывым, і ненароджаным...: вершы, паэмы, балады / прадм., падрыхт. тэкстаў, уклад. Таццяны Кабржыцкай і Вячаслава Рагойшы.* Мастоцкая літаратура.

Шаўчэнка, Т. (1939). *Кабзар*. Мастоцкая літаратура.

References

- Kobrzhytskaya, T. V., Rogoysha, U. V. (2015). *Classics and Modernity. Ukrainian Literature and Ukrainian-Belarusian Literary Relations: Teaching Aids for Students of Higher Educational Institutions: in 3 parts. Part 2. 19th – early 20th centuries*. Belarusian State University [in Belarusian].
- Kupala, Y. (1998). Complete collection of works: in 9 volumes. T. 5: Poems, translations 1930–1942. Mastskaya litaratura [in Belarusian].
- Litvin, I. M. (2018). Translation Studies: [4th ed., supplement]. Publisher Y. A. Chabanenko [in Ukrainian].
- My brothers, my neighbors: works of writers of the near abroad (2008) / compl., introduction. art. T. Kabrzhitskaya, V. Raghoisha. Mastskaya litaratura [in Belarusian].
- Mamrak, A. V. (2019). Introduction to translation theory. Center for Educational Literature [in Ukrainian].
- Pogrebnyak, O. (2023). Modern Belarusian literature in relation to Ukrainian literature: study guide. Blank-Press [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (2014). And to the dead, and to the living, and to the unborn...: poems, poems, ballads / prep. texts, composition by Tatsyana Kabrzhitskaya and Vyachaslav Raghoysa. Mastskaya litaratura [in Belarusian].
- Shevchenko, T. (1939). Kabzar. Mastskaya litaratura [in Belarusian].

Отримано редакцією збірника / Received: 28.04.25

Прорецензовано / Revised: 02.10.25

Схвалено до друку / Accepted: 03.11.25

Oleksandr YEROKH, 2nd-year Master's Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olena POGREBNYAK, PhD (Philol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-7509-1352
e-mail: o.pohrebniak@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TO THE HISTORY OF EARLY TRANSLATIONS OF T. SHEVCHENKO INTO THE BELARUSIAN LANGUAGE

Introduction. *Belarusian readers' acquaintance with Taras Shevchenko's works began with translations into Polish, and already at the beginning of the 20th century the first Belarusian translations of his works appeared. Shevchenko's translations played an important role in the development of the national consciousness of Belarusians and the enrichment of the Belarusian language. The article is devoted to the analysis of translations of one of Shevchenko's most famous poems – "The Testament" by Belarusian poets, including Yanka Kupala, Zmitrok Byadulya, Grigory Baradulin, Maksym Tank and others.*

Methods. *The study used a comparative-analytical method, which allowed for a systematic comparison of the original text with the translations. In addition, the method of semantic analysis was used to identify semantic*

transformations and stylistic analysis to assess the preservation of the author's intonation, rhythm and rhyme.

Results. *The analysis of Belarusian translations of Taras Shevchenko's "Testament" allowed us to identify the main strategies of translation reproduction: preserving rhythm and melody using lexical, semantic and syntactic transformations. Yanka Kupala's translation is distinguished by moderate stylistic adaptation while preserving key images. Zmitrok Byadulya resorts to a freer rethinking, which is accompanied by changes in rhyming and omission of individual elements of content. The texts of Baradulin and Tank demonstrate an interpretative approach with the introduction of new images and authorial intonations. In the translations of Kravtsov, Zhukovych and Stralko, a tendency to preserve the content structure with individual semantic variations is traced. In general, the translations reflect a wide range of approaches: from a close-to-text transmission to interpretative rethinking.*

Conclusions. *Taras Shevchenko's translations into Belarusian are characterized by significant variability, which is due to both linguistic and cultural aspects. A comparison of different versions of the translation of the poem "The Testament" showed the importance of preserving the poetic spirit of the original while taking into account the lexical and stylistic features of the language of translation. Yanka Kupala's translation is considered one of the most accurate, preserving the emotional power of Shevchenko's poetry, while other versions, in particular Zmitrok Byadula's translation, have some simplifications and changes in rhyming.*

Keywords: *Taras Shevchenko, "The Testament", translation, Belarusian literature, translation transformations.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.